

Asia: VN/19196/2024

Luonnos hallituksen esitykseksi laiksi Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Turun yliopisto kiittää mahdollisuudesta lausua hallituksen luonnosta Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta.

Esityksessä Akatemian hallituksen strategisen työskentelyn vahvistamiseksi toimikuntien, tutkimusinfrastruktuurikomitean ja strategisen tutkimuksen neuvoston puheenjohtajien läsnäolo- ja puheoikeus hallituksessa poistettaisiin. Hallituksen toiminnan tiivistäminen ja strategisen syvyyden lisääminen on sinällään kannatettavaa. Esityksen riskinä on, että hallituksen yhteys operatiiviseen toimintaan jäisi irralliseksi, ja hallituksen toiminnan merkityksellisyys ja ajantasaisuus voivat tämän seurauksena vähentyä. Tämän yhteyden säilyttämistä pidetään tämän vuoksi erittäin tärkeänä. Lisäksi käsillä olevassa ehdotuksessa vaarana on näkymättömän vallan siirtymisen entistä vahvemmin virkahenkilökunnalle ja pääjohtajalle. Eräänä tärkeänä tekijänä nähdään hallituksen jäsenten vaihtuvuus, sillä kaudet ovat kolmivuotisia ja pääsääntöisesti niitä ei uusita, vaikka laki sallisi kaksi peräkkäistä kautta. Kun toimikuntien puheenjohtajat uuden esityksen mukaan jäisivät keskustelusta pois, virkahenkilöiden ja pääjohtajan painoarvo hallituksen päätöksenteossa kasvaisi. Näihin haasteisiin voitaisiin vastata hallituksen jäsenten toimikausia pidentämällä tai limittämällä niin, että kaikki jäsenet eivät vaihdu yhtä aikaa. Vaihtoehtoisesti valinnat voitaisiin tehdä pääsääntöisesti kahdeksi kaudeksi.

Esityksessä vuonna 2010 voimaan tulleen yliopistouudistuksen siirtymävaiheeseen kytkeytyneet Suomen Akatemian tutkimusvirka järjestelmän jatkuvuutta turvanneet säännökset akatemiaprofessorien ja akatemiaturkijoiden palkkauksesta kumottaisiin. Mikäli tämä ehdotus liittyy aikaisemmin keskustelussa olleeseen akatemiaprofessorin liittämiseen huippuyksiköiden yhteyteen ja huippuyksiköiden johtajien mahdollisesta suorasta nimittämisestä akatemiaprofessoreiksi, ehdotuksesta puuttuu asian avaaminen tästä näkökulmasta. Aihe ansaitsisi avoimen käsittelyn. Jos tutkimusviroilla ei ole enää lain suojaa, mm. tämän asian muuttaminen tulee mahdolliseksi.

Esityksessä Suomen Akatemian tulisi tehtäviään hoitaessaan ottaa huomioon Suomen kansallinen turvallisuus ja kansainväliset velvoitteet sekä ulko- ja turvallisuuspoliittiset linjaukset. Voimassa olevan Suomen Akatemiasta annetun lain 2 §:n mukaan Akatemian tehtävänä on: 1) edistää tieteellistä tutkimusta ja tutkimusedellytyksiä sekä niiden hyödyntämistä rahoittamalla niitä ja osallistumalla kansainväliseen yhteistyöhön; 2) toimia asiantuntijana tiedepolitiikan kehittämisessä ja toimeenpanossa; 3) suorittaa muut asiantuntijatehtävät, joista säädetään valtioneuvoston asetuksella tai jotka opetus- ja kulttuuriministeriö sille antaa.

Tähän ehdotetaan lisättäväksi uusi 2 mom., jonka mukaan ”Tehtäviään hoitaessaan Akatemian tulee ottaa huomioon Suomen kansallinen turvallisuus ja kansainväliset velvoitteet sekä ulko- ja turvallisuuspoliittiset linjaukset.” Esitysluonnoksen tavoitteissa on kuvattu, että pyritään siihen, että Akatemia huomioisi tehtäviään hoitaessaan Suomen kansallisen turvallisuuden ja kansainväliset velvoitteet sekä ulko- ja turvallisuuspoliittiset linjaukset ja että suomalaisella tutkimusrahoituksella tehtävä tutkimus ja sen tulokset eivät päätyisi käyttöön, joka vaarantaa Suomen huoltovarmuuden, kriisivalmiuden tai turvallisuuden. Yksityiskohtaisissa perustetuissa tuodaan esiin, että tavoitteena on, että suomalaisella tutkimusrahoituksella tehtävä tutkimus ja sen tulokset eivät päätyisi käyttöön, joka vaarantaa Suomen huoltovarmuuden, kriisivalmiuden tai turvallisuuden. Vastavan sisältöinen säännös on lisätty Ruotsissa Suomen Akatemiaa vastavan tutkimusrahoittajaa tiedeneuvostoa (Vetenskapsrådet) koskevaan asetukseen vuonna 2022 (2009/975). Ajatuksena on, että ehdotettava säännös tukisi Suomen Akatemiaa tutkimuksen turvallisuuden huomioimisessa toiminnassaan, esimerkiksi tutkimushankkeiden hakuprosessissa. Säännös antaisi Akatemialle selkänokan rahoituspäätöksiin tilanteissa, joissa tieteellisesti ansioitunut hanke olisi ristiriidassa Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisten linjausten kanssa taikka vaarantaisi Suomen kansallisen turvallisuuden. Suomen Akatemia vastaisi siten omalta osaltaan siitä, että tutkimuksen turvallisuudesta on huolehdittu.

Ehdotettu lisäys on hyvin vahvasti aikansa kuva. Muotoilu ei ole onnistunut kahdesta syystä. Ainakin muotoilu ”akatemia tulee ottaa huomioon ... ulko- ja turvallisuuspoliittiset linjaukset.” on epämääräinen jo viimeaikaisen poliittisen keskustelunkin valossa ja väärin tulkittuna voi olla myös ongelmallinen perustuslaissa turvatun tieteen vapauden kannalta. Sisältö on täsmentymätön, kun kyse ei ole selkeästä kategoriasta. Akatemian rahoittamissa hankkeissa voi itsestään selvästi olla kysymys myös sellaisista hankkeista, jotka tutkimuksellisesti kyseenalaistavat kansallisia ulko- ja turvallisuuspoliittisia linjauksia. Kansainvälisten velvoitteiden huomioon ottaminen on itsestään selvää eli siltä osin kyse on vain vaatimuksesta oikeusjärjestyksen noudattamisesta. Kansallisen turvallisuuden korostaminen Akatemian tehtävä –säännöksessä on erikoista. Tämän sisältöistä säännöstä ei tarvita sellaiseen uhkaan vastaamiseksi kuin perusteluissa katsotaan sen olevan tarpeen. Erikoista on myös, että lisäys tulisi tehtäväsäännökseen, jossa ei ole mitään muita vastaavia kriteerejä siitä, mitä Akatemian tulisi päätöksenteossaan ottaa huomioon: siinä ei esimerkiksi todeta, että Akatemian tehtäviin kuuluisi korkeatasoisen tieteen edistäminen ja tukeminen. Säännös tässä ympäristössä on myös harhaanjohtava, koska ei kukaan voi ajatella, säännöksen osoittamin tavoin, että tehtäviä ylipäätään ohjaisivat yksinomaan kansallinen turvallisuus ja ulko- ja turvallisuuspoliittiset linjaukset. Ne kun tuskin ovat Akatemian toiminnassa varmaankaan kaiken läpäiseviä ydinalueita. Tässäkin valossa korostus on erikoinen. On selvä, että perusteluissa esitetyt

aspektit voidaan ja osin tuleekin ottaa huomioon päätöksenteossa eli korostus näyttäytyy tässäkin valossa erikoiselta ja johtaa sääntelyn merkitystä suorastaan harhaan.

Kekonen Teija
Turun yliopisto